

ANNA PŁOŃSKA

ORCID: 0000-0003-1191-7407

UNIwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Zakład Prawa o Wykroczeniach, Karnego Skarbowego i Gospodarczego

KRYMINALIZACJA NIEALIMENTACJI JAKO WYRAZ KARNOPRAWNEJ OCHRONY RODZINY I OPIEKI

Abstrakt: Niniejszy artykuł porusza problematykę związaną z naruszeniem obowiązku alimentacyjnego, które w polskim systemie prawa karnego określane jest mianem niealimentacji. Autorka wskazuje na zmiany, jakie w zakresie kryminalizacji niealimentacji zostały wprowadzone do art. 209 k.k. na gruncie nowelizacji z dnia 23 marca 2017 roku. Celem projektodawcy było bowiem wzmocnienie realizacji obowiązku opieki poprzez zaspokojenie potrzeb materialnych osób, które nie są w stanie ich same zaspokoić. Nowelizacja przepisu art. 209 k.k. w założeniu miała stanowić karnoprawny instrument mający na celu coraz pełniejsze zaspokojenie potrzeb obywateli poprzez szersze zapewnienie realizacji ochrony uprawnień alimentacyjnych osób uprawnionych. Celem opracowania jest wskazanie problemów, przed którymi stoi współczesne prawo karne wobec problematyki niealimentacji, oraz próba ich oceny pod kątem założonych celów.

Słowa kluczowe: niealimentacja, obowiązki alimentacyjny, prawo karne, art. 209 k.k., rodzina

Wybór przestępstwa niealimentacji jako przedmiotu analizy niniejszego opracowania nie jest przypadkowy. Praktyka orzecznicza pokazuje bowiem, że spośród przestępstw przeciwko rodzinie i opiece to za nie odnotowuje się najwięcej prawomocnych skazań. Jak wskazują dane statystyczne pochodzące z Ministerstwa Sprawiedliwości, przykładowo w 2020 roku to właśnie na podstawie art. 209 kodeksu karnego (dalej: k.k.) odnotowano najwyższą liczbę wśród wszystkich prawomocnych skazań na podstawie przepisów rozdziału XXVI k.k. Odnotowano mianowicie 9857 prawomocnie skazanych z art. 209 § 1 k.k.; 26 480 z art. 209 § 1a k.k. oraz jedno prawomocne skazanie z art. 209 § 3 k.k., co łącznie, na tle ogólnej liczby prawomocnych skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w liczbie 46 796 w 2020 roku daje niemal 78%¹. Nie jest to novum na gruncie prawa karnego, gdyż już nawet w czasie obowiązywania ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 roku

¹ Na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości, Informator Statystyczny Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie> (dostęp: 17.01.2023).

— Kodeks karny² skazania za ówczesne przestępstwa niealimentacji oraz znęcania się nad rodziną stanowiły 99% skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży³. To pokazuje, jak kluczowym wyzwaniem dla ustawodawcy jest kryminalizowanie przestępstwa niealimentacji.

Z dniem 31 maja 2017 roku na mocy ustawy z dnia 23 marca 2017 roku⁴ weszła w życie kluczowa zmiana art. 209 k.k. Wedle założenia projektodawcy głównym celem wprowadzenia powyższych zmian było wzmocnienie realizacji obowiązku opieki poprzez zaspokojenie potrzeb materialnych osób, które nie są w stanie ich zaspokoić samodzielnie. Nowelizacja przepisu art. 209 k.k. w założeniu miała stanowić karnoprawny instrument mający na celu coraz pełniejsze zaspokojenie potrzeb obywateli poprzez szersze zapewnienie realizacji ochrony uprawnień alimentacyjnych osób uprawnionych⁵. Niniejszy artykuł ma na celu wskazanie problemów, przed którymi stoi współczesne prawo karne wobec problematyki niealimentacji, oraz próbę ich oceny pod kątem realizacji założonych przez ustawodawcę celów.

Podstawową zasadą prawa rodzinnego jest zasada dobra dziecka. W realizację powyższej zasady wpisuje się obowiązek alimentacyjny rodziców względem nieusamodzielnionego dziecka, który został uznany przez ustawodawcę za specjalny i uprzywilejowany⁶. Obowiązek alimentacyjny regulują przepisy ustawy z dnia 25 lutego 1964 roku – Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁷ (od art. 128 do art. 144¹). Wedle prawa rodzinnego każdy z członków rodziny powinien przyczyniać się do zaspokajania potrzeb współtworzonej rodziny poprzez równomierny wkład, adekwatny do swoich możliwości zarobkowych i majątkowych⁸. Obowiązek alimentacyjny, o którym mowa w art. 128 k.r.o., jest instytucją prawną określającą zasady dostarczania członkom rodziny środków utrzymania, a w przypadku dzieci — również wychowania⁹. Należy zauważyć, że w unormowaniach k.r.o. powinność alimentowania występuje w ramach szerszego obowiązku określone-

² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku — Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94.

³ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa niealimentacji. Studium kryminalistyczne*, Wrocław 1989, s. 8.

⁴ Ustawa z 23 marca 2017 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz.U. z 2017 r. poz. 952).

⁵ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, VIII kadencja, druk sejmowy nr 1193, s. 1.

⁶ M. Goettel, *Szczególne cechy obowiązku alimentacyjnego rodziców względem dzieci — zagadnienia wybrane*, „Białostockie Studia Prawnicze” 22, 2017, nr 3, s. 31.

⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku — Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 (dalej: k.r.o.).

⁸ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, s. 1249.

⁹ J. Pawliczak, *Uchylenie się od wykonania zobowiązania alimentacyjnego*, [w:] *Wykonanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*, red. K. Bilewska, D. Krekora-Zajac, Warszawa 2021, s. 381.

go w art. 27 k.r.o. w postaci przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny przez każdego z małżonków¹⁰.

Art. 128 k.r.o. określa pojęcie obowiązku alimentacyjnego jako obowiązku dostarczania środków utrzymania, to jest zaspokajania usprawiedliwionych potrzeb uprawnionego do alimentacji, takich jak dostarczenie mieszkania, opieki lekarskiej i domowej, a w miarę potrzeby także środków wychowania, wyrażających się w szczególności w wydatkach na wykształcenie, rozwój, zaspokajanie potrzeb kulturalnych lub rozrywkę. W obszarze wychowania obowiązek alimentacyjny może także mieć postać osobistych starań zobowiązanego, na przykład osobistej opieki nad dzieckiem¹¹.

Pojęcie obowiązku alimentacyjnego można definiować w znaczeniu podstawowym, funkcjonalnym, przedmiotowym, podmiotowym oraz kumulatywnym. W znaczeniu podmiotowym obowiązek alimentacyjny rozumiany jest jako dostarczanie uprawnionym podmiotom środków utrzymania i wychowania przez podmioty zobowiązane. Funkcjonalne znaczenie obowiązku alimentacyjnego odnosi się do czynności mających na celu zaspokojenie usprawiedliwionych potrzeb osoby niemogącej się samodzielnie utrzymać przez osobę mającą możliwości zarobkowe i majątkowe. W rozumieniu przedmiotowym obowiązek alimentacyjny jest dostarczaniem środków utrzymania i wychowania, czyli tak zwanych świadczeń alimentacyjnych. Przez obowiązek alimentacyjny w znaczeniu podmiotowym określa się stosunek majątkowy pomiędzy uprawnionym do otrzymywania a zobowiązanym do dawania określonych środków. Źródłami obowiązku alimentacyjnego są pokrewieństwo (art. 128 i 129 k.r.o.), małżeństwo (art. 27, 60–61 i 130 k.r.o.), przysposobienie (art. 131 k.r.o.), separacja (art. 130 k.r.o.), powinowactwo (art. 144 k.r.o.) oraz roszczenie matki dziecka pozamałżeńskiego (art. 141 k.r.o.). Z kolei obowiązek alimentacyjny w kumulatywnym znaczeniu to utrzymywanie uprawnionego rozumiane jako podejmowanie działań mających na celu zaspokajanie jego codziennych potrzeb przez dostarczanie świadczeń: pieniężno-naturalnych, w naturze, lub pieniężnych, w których ramach zobowiązany nie zajmuje się żadnymi działaniami dodatkowymi, czyli nie podejmuje starań osobistych na rzecz uprawnionego¹². Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego (dalej: SN) obowiązek alimentacyjny zaliczany jest do kategorii stosunków obligacyjnych, a z uwagi na swoje źródło należy do zobowiązań prawnorodzinnych¹³. Obowiązek alimentacyjny oraz odpowiadające mu prawo do świadczeń alimentacyjnych mają charakter ściśle osobisty. Zaś przepisy kreujące obowiązek alimentacyjny stanowią normy bezwzględnie obowiązujące¹⁴.

¹⁰ M. Goettel, *Szczególne cechy...*, s. 31.

¹¹ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2021, s. 1393.

¹² K. Gromek, *Prawo rodzinne dla sędziów i pełnomocników*, Warszawa 2022, s. 688.

¹³ Uchwała SN (7) z 24 kwietnia 1990 r., III CZP 21/90, OSNCP, Nr 10–11, poz. 128.

¹⁴ K. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021, s. 1045.

Głównym celem obowiązku alimentacyjnego jest uzasadnione względami humanitarnymi i moralnymi zagwarantowanie niezbędnej pomocy osobom, które nie mogą własnymi siłami i środkami zaspokoić swoich potrzeb bytowych, przez zobowiązane osoby¹⁵.

Rodzina uważana jest za podstawową komórkę społeczeństwa, zatem jej prawidłowe funkcjonowanie przekłada się na kondycję funkcjonowania społeczeństwa¹⁶. W naukach prawnych nie występuje jedna definicja rodziny, ale generalnie przyjmuje się, że rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i winno się jej udzielać możliwie najszerzej ochrony i pomocy, szczególnie na etapie jej zakładania oraz w okresie sprawowania opieki nad dziećmi będącymi na jej utrzymaniu i wychowania ich. W doktrynie prawa rodzinnego przyjmuje się rozumienie używanego w przepisach k.r.o. pojęcia rodziny jako „rodziny małej” określanej też „rodziną nuklearną”, czyli jako krewnych w linii prostej w pierwszym stopniu (małżonków i ich małoletnich dzieci, pozostających pod władzą rodzicielską)¹⁷.

Państwo za pomocą regulacji prawnych, w tym również z dziedziny prawa karnego, stara się chronić członków rodziny i kształtować ramy jej prawidłowego funkcjonowania¹⁸. Ujęcie rodzajowego przedmiotu ochrony w tytule rozdziału XXVI k.k. wskazuje na rodzinę i opiekę. Podstawowym zadaniem prawa karnego jest ochrona dóbr prawnych przed ich naruszeniem lub narażeniem na niebezpieczeństwo naruszenia. Zatem ingerencja prawa karnego w rodzinę i opiekę przede wszystkim powinna być motywowana funkcją ochronną, która uzasadnia korzystanie z najsurowszego środka przymusu państwowego, jakim jest kara kryminalna. Jak wskazuje S. Hypś, od najdawniejszych czasów rodzina postrzegana była jako wartość zasługująca na ochronę karną¹⁹.

Karnoprawna ochrona rodziny opiera się na założeniach, wedle których rodzina jest silnie powiązana ze społeczeństwem, zaś wartości cenne z punktu widzenia życia społecznego powinny być aktywnie wspierane przez państwo. Z kolei granice prawnokarnej ochrony rodziny wyznaczane są poprzez zasadę subsydiarności i zasadę pomocniczości²⁰.

U podstaw prawnokarnej ochrony rodziny leżą oczywiście unormowania Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku²¹, a w szczególności art. 18 Konstytucji RP. Zgodnie tym artykułem pod ochroną i opieką RP znajdują się małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo. W doktrynie

¹⁵ *Ibidem*, s. 1046.

¹⁶ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa niealimentacji*, s. 7.

¹⁷ K. Gromek, *Prawo rodzinne...*, s. 2.

¹⁸ K. Szczechowicz, *Prawnokarna ochrona prawidłowego funkcjonowania rodziny*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 44, s. 367.

¹⁹ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012, s. 70.

²⁰ *Ibidem*, s. 20 i 34.

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

prawa konstytucyjnego zwraca się uwagę na dwojake podejście do rodziny, z jednej strony bowiem jest ona instytucją ustroju społecznego, z drugiej zaś uwzględnia się jej wymiar indywidualny, wskazując że założenie rodziny jest podstawowym prawem każdego człowieka²². Należy jednak podkreślić, że ujęcie w rozdziale XXVI k.k. rodziny i opieki jako rodzajowego dobra chronionego nie jest do końca ścisłe, gdyż przepisy w nim zawarte swoją ochroną obejmują także osoby spoza rodzinnego kręgu. Stąd bezpośredni przedmiot ochrony w przypadku niektórych przepisów wykracza poza określony w tytule rodzajowy przedmiot ochrony²³.

W aktualnym brzmieniu przepisu z art. 209 § 1 k.k. kryminalizowane jest zachowanie polegające na uchylaniu się od wykonania określonego pod względem wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową obowiązku alimentacyjnego, jeżeli łączna wysokość powstałych na skutek tego zaległości wynosi równowartość co najmniej trzech świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej trzy miesiące. Wspomniana powyżej częściowa dekryminalizacja czynu zabronionego z art. 209 k.k. dotyczyła jedynie takich zachowań sprawców, którzy są zobowiązani na podstawie ustawy do łożenia na utrzymanie osoby najbliższej i wobec których obowiązek alimentacyjny nie został określony co do jego wysokości w drodze orzeczenia sądu, ugody lub umowy. Jak wskazuje SN, w pozostałym zakresie, w odniesieniu do wynikającego z ustawy obowiązku alimentacyjnego, przestępność takich zachowań nie została zniesiona²⁴. Ustawodawca nowelizacją z dnia 8 maja 2017 roku dodał także kwalifikowany typ przestępstwa niealimentacji (ujęty w art. 209 § 1a k.k.), wprowadził przepisy dotyczące trybu ścigania (§ 2 i 3), klauzulę niekaralności (§4) oraz instytucję odstąpienia od wymierzenia kary (§5).

Celem analizowanego przepisu jest materialne zabezpieczenie osób mających uprawnienia do świadczeń alimentacyjnych²⁵. Rodzina nie jest bowiem zdolna do właściwego funkcjonowania i prawidłowego pełnienia swoich funkcji bez środków materialnych zaspokajających przynajmniej podstawowe potrzeby życiowe²⁶. W wyniku wprowadzonej w 2017 roku nowelizacji ustawodawca znacznie ograniczył zakres kryminalizacji art. 209 k.k., tym samym ograniczył zakres ochrony opieki materialnej jedynie do obowiązku alimentacyjnego oraz zrezygnował z dotychczasowego znamienia „uporczywości”. W odróżnieniu od poprzednio obowiązującego stanu prawnego nie każde uchylanie się od ustawowego obo-

²² S. Hypś, *Ochrona rodziny...*, s. 23–24.

²³ *Ibidem*, s. 77.

²⁴ Postanowienie SN z dnia 16 marca 2020 r., IV KK 56/19, Lex 3181471; postanowienie SN z dnia 23 stycznia 2020 r., IV KK 587/18, Lex 3260239; postanowienie SN z dnia 23 stycznia 2020 r., IV KK 541/18, Lex 3176601.

²⁵ J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrżosek, Warszawa 2020, s. 1043.

²⁶ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 1249.

wiązku alimentacyjnego będzie przestępstwem (przy założeniu, że spełnione są pozostałe znamiona), a jedynie takie, gdy ustawowy obowiązek został określony co do jego wysokości²⁷.

W doktrynie prawa karnego nie występuje jednolity pogląd w kwestii przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji²⁸. Dominuje jednakże stanowisko, że dobrami chronionymi na gruncie art. 209 § 1 k.k. są rodzina i obowiązek opieki²⁹, gdzie chodzi o zabezpieczenie materialnych podstaw egzystencji osób najbliższych wobec sprawcy oraz osób, których takie prawa wynikają z orzeczenia sądowego lub ustawy. W doktrynie prawa karnego spotykany jest też pogląd, że przedmiotem ochrony jest również prawo do alimentacji³⁰. Jak słusznie wskazuje T. Bojarski, społeczna i jednostkowa doniosłość świadczeń alimentacyjnych uzasadnia włączenie w ich ochronę działania prawa karnego³¹. Z kolei w ramach owe go prawa do alimentacji wskazuje się na prawo do wszelkich (trwałych i służących utrzymaniu) zasądzonych świadczeń; ochronę interesu i podstawowych potrzeb życiowych osób alimentowanych; stosunki rodzinne lub stosunki wynikające z opieki czy też rodzinę i instytucję opieki³². Należy także zauważyć, że w wyniku nowelizacji z 2017 roku termin „obowiązek opieki” zastąpiono węższym znaczeniowo wyrażeniem „obowiązek alimentacyjny”. W nowej regulacji zatem znacznie bardziej eksponowana jest ochrona obowiązku opieki alimentacyjnej³³.

Podobnie na gruncie orzecznictwa nie przyjęło się jednolite stanowisko w kwestii przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji. Warto w tym miejscu przytoczyć uchwałę SN³⁴, wedle której nie ma potrzeby dokonywania zasadniczej wykładni materialnoprawnego pojęcia przedmiotu ochrony, zwłaszcza uściślenia dobra prawnego chronionego na gruncie art. 209 k.k. W powyższej uchwale SN wskazał, że w znaczeniu językowym ustawowych znamion przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. rodzina i instytucja opieki stanowią ogólny przedmiot ochrony, zaś podstawy egzystencji osób uprawnionych — rodzajowy przedmiot ochrony³⁵.

Strona przedmiotowa przestępstwa niealimentacji z art. 209 § 1 k.k. określona jest jako uchylanie się od wykonania ciężącego na sprawcy, określonego co do wysokości, obowiązku alimentacyjnego. Warto zaznaczyć, że dla bytu przestępstwa niealimentacji nie wystarczy samo potwierdzenie niepłacenia alimentów, do których łożenia oskarżony był zobowiązany, ale niezbędne jest jednocześnie usta-

²⁷ Postanowienie SN z dnia 16 marca 2020 r., IV KK 56/19, Lex 3181471.

²⁸ J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020, s. 1425.

²⁹ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 1250.

³⁰ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021, s. 734.

³¹ T. Bojarski, *Ochrona świadczeń alimentacyjnych w polskich Kodeksach karnych*, [w:] *Pro dignitate legis et maiestate iustitiae, Księga Jubileuszowa z okazji 70. Rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020, s. 810.

³² J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, s. 1425.

³³ A. Muszyńska, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 710.

³⁴ Uchwała SN z dnia 28 marca 2002 r., I KZP 6/02, Lex nr 51723.

³⁵ A. Muszyńska, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, s. 711.

lenie uchylania się od powyższego obowiązku³⁶. Ustawodawca celowo zrezygnował z penalizacji uchylania się od wszelkich świadczeń alimentacyjnych, gdyż jak wskazuje M. Mozgawa, w praktyce organy ścigania i sądy wyłącznie z taką formą niewykonywanych świadczeń alimentacyjnych mają do czynienia w trakcie postępowań karnych³⁷. Ustawodawca poprzez sformułowanie czynności sprawczej jako „uchylania się” odnosi się do sytuacji, gdy zobowiązany, mający obiektywną możliwość wykonania obowiązku alimentacyjnego, nie dopełnia go ze złej woli. Cechuje się ona zatem negatywnym stosunkiem psychicznym osoby zobowiązanej do świadczenia³⁸. Niemniej jednak, jak wskazuje J. Lachowski, mimo formalnego wypełnienia znamion czynu zabronionego z art. 209 § 1 k.k., w przypadku gdy sprawca nie płaci alimentów określonych w orzeczeniu, ugodzie lub umowie, ale wykonuje obowiązek alimentacyjny wobec dziecka poprzez osobiste starania o utrzymanie lub wychowanie dziecka wedle art. 135 § 2 k.r.o., jego zachowanie nie będzie przestępstwem z uwagi na klauzulę znikomego stopnia społecznej szkodliwości określoną w art. 1 § 2 k.k.³⁹ Z kolei na mocy art. 144¹ k.r.o., w przypadku gdy żądanie alimentów jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, możliwe jest uchylenie się od wykonania obowiązku alimentacyjnego przez zobowiązanego. Powyższa reguła nie ma jednak zastosowania w przypadku obowiązku rodziców względem ich małoletniego dziecka⁴⁰. Przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. może być popełnione wyłącznie umyślnie, w obu postaciach zamiaru⁴¹.

Należy także zauważyć, że znamiona przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. zostaną wyczerpane jeżeli łączna wysokość zaległości powstałych wskutek zachowania sprawcy równa się co najmniej wysokości trzech świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej trzy miesiące. W dyspozycji art. 209 § 1 k.k. ustawodawca odnosi się zatem do wielokrotności alimentacyjnych świadczeń okresowych oraz świadczeń innych niż okresowe, którymi są na przykład świadczenia alimentacyjne wypłacane jednorazowo, na przyszłość i ustalone na mocy orzeczenia sądowego, umowy lub ugody między uprawnionym a zobowiązanym lub świadczenia alimentacyjne skaptalizowane i zasądzane jednorazowo⁴². Niealimentacja z art. 209 § 1 k.k. jest przestępstwem trwałym i wieloczynowym⁴³.

³⁶ Wyrok SN z dnia 11 maja 2022 r., III KK 64/22, LEX nr 3409745.

³⁷ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, s. 739.

³⁸ Postanowienie SN z dnia 7 listopada 2017 r., II KK 211/17, LEX 2417590.

³⁹ J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, s. 1045.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2023, art. 209.

⁴² M. Borodziuk, *Zakres kryminalizacji przestępstwa niealimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 4, s. 41.

⁴³ Postanowienie SN — Izba Karna z dnia 29 października 2015 r., II KK 288/15, LEX 1918814.

Nowelizacją z 2017 roku został także do art. 209 k.k. dodany § 1a penalityzujący kwalifikowany typ przestępstwa niealimentacji, polegający na narażeniu uprawnionej osoby na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych przez sprawcę czynu określonego w § 1. Chodzi tu o wszelkie zagrożenie dla zaspokojenia tych potrzeb uprawnionego, zatem nie musi zaistnieć bezpośredniość niebezpieczeństwa niemożności ich zaspokojenia. Z kolei z uwagi na czasownikowe wskazanie skutku zachowania sprawcy, dla wyczerpania znamion przestępstwa z art. 209 § 1a k.k. wymagane jest, aby zachowanie sprawcy cechowała umyślność⁴⁴. W zakresie kryminalizacji przestępstwa niealimentacji z art. 209 § 1a k.k. wątpliwości może budzić karalny skutek w postaci narażenia osoby uprawnionej do świadczeń alimentacyjnych na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Pojęcie podstawowych potrzeb życiowych jest bowiem pojęciem nieostrym i niestałym, co oznacza, że zakres tych potrzeb jest zależny od bieżących warunków społecznych, rozwoju gospodarczo-technologicznego oraz stanu świadomości społecznej. Im wyższe są stopień rozwoju społeczeństwa i przeciętny poziom życia, tym większe i bardziej zróżnicowane są potrzeby uznawane powszechnie za podstawowe⁴⁵.

W aktualnym stanie prawnym ściganie przestępstwa niealimentacji z art. 209 § 1 lub 1a k.k. następuje na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego. Natomiast w przypadku gdy przyznano pokrzywdzonemu odpowiednie świadczenia rodzinne albo świadczenia pieniężne wypłacane w przypadku bezskuteczności egzekucji alimentów, ściganie przestępstwa niealimentacji z art. 209 § 1 lub 1a k.k. odbywa się z urzędu. W doktrynie spotykany jest w powyższym zakresie postulat o wprowadzenie trybu ścigania przestępstwa niealimentacji z urzędu jako gwarantującego pełną ochronę praw pokrzywdzonego⁴⁶.

Rozpoznawanie spraw o przestępstwa niealimentacji z art. 209 k.k. wymaga wnikliwego badania okresów niealimentacji, z uwzględnieniem wszystkich ewentualnych wcześniejszych skazań. Ma to bowiem istotny wpływ zarówno na prawidłowe określenie tożsamości czynu pod względem czasu jego popełnienia, jak i ustalenie liczby popełnionych czynów, przyjęcie prawidłowej kwalifikacji prawnej, a także wysokości kary⁴⁷.

Przestępstwo niealimentacji w typie podstawowym zagrożone jest obecnie karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku, a w typie kwalifikowanym — karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch. W doktrynie podkreśla się niecelowość orzekania kar o charakterze majątkowym wobec sprawców przestępstwa niealimentacji z uwagi na konsekwencję w postaci potencjalnej niemożności zaspokojenia potrzeb po-

⁴⁴ M. Borodziuk, *Zakres kryminalizacji...*, s. 48–49.

⁴⁵ S. Hypś, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 1256.

⁴⁶ T. Bojarski, *Ochrona świadczeń...*, s. 819.

⁴⁷ Wyrok SN – Izba Karna z dnia 23 lutego 2021 r., III KK 401/20, LEX 3189138.

krzywdzonego. W zakresie środków karnych, które mogą zostać orzeczone obok kary, szczególne znaczenie ma obowiązek naprawienia szkody⁴⁸. Warto dodać, że w sprawach o przestępstwo niealimentacji może mieć zastosowanie art. 43c k.k., przewidujący pozbawienie lub ograniczenie praw rodzicielskich lub opiekuńczych.

Kolejną nowością wdrożoną nowelizacją z 2017 roku było wprowadzenie obligatoryjnej klauzuli niekaralności (art. 209 § 4 k.k.) oraz względnie obligatoryjnego odstąpienia od wymierzenia kary (art. 209 § 5 k.k.). Zatem niezależnie od motywów działania sprawcy na kwestię odpowiedzialności karnej przekładają się jego zmiana postawy i zrealizowanie w odpowiednim czasie jego obowiązku cywilnoprawnego⁴⁹. Sprawca przestępstwa niealimentacji z art. 209 § 1 k.k. nie podlega karze w przypadku uiszczenia całości zaległych alimentów nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego. Z kolei odstąpienie od wymierzenia kary sąd stosuje wobec sprawcy typu kwalifikowanego przestępstwa niealimentacji z art. 209 § 1a k.k. w przypadku uiszczenia całości zaległych alimentów przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego, chyba że wina i społeczna szkodliwość czynu przemawiają przeciwko odstąpieniu od wymierzenia kary. W przypadku zastosowania art. 209 § 4 k.k. dochodzi do umorzenia postępowania, zaś w przypadku § 5 — do skazania bez wymierzenia kary.

Wprowadzenie powyższych przepisów miało na celu poprawienie ściągalności alimentów, niemniej jednak wzbudziło szereg wątpliwości doktryny⁵⁰. Dotyczą one między innymi kwestii wymiaru zaległości, a zwłaszcza tego, czy chodzi o zaległość wynikającą z treści zarzucanego czynu, czy też zaległość rzeczywistą. Słuszne wątpliwości budzi również kwestia ewentualnej modyfikacji zarzutów wobec sprawcy przestępstwa niealimentacji z typu podstawowego na typ kwalifikowany lub odwrotnie. Jak wskazuje J. Kosonoga, biorąc pod uwagę względy celowościowe, można pod pojęciem pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego rozumieć pierwsze przesłuchanie o dany czyn określony treścią stawianych mu zarzutów, a nie chronologicznie pierwsze przesłuchanie w danej sprawie⁵¹.

Niezmiennie aktualny jest pogląd, że prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa jest ściśle powiązane z prawidłowym funkcjonowaniem rodziny. Bez wątpienia w tym zakresie rola prawa karnego, choć subsydiarna, ma istotne uzasadnienie dla ochrony świadczeń alimentacyjnych i zabezpieczenia osób uprawnionych do alimentacji⁵², a w konsekwencji także dla ochrony dobra prawnego w postaci rodziny i opieki. Nowelizacja z dnia 23 marca 2017 roku wprowadziła gruntowną

⁴⁸ A. Muszyńska, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, s. 717.

⁴⁹ J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, s. 1422.

⁵⁰ Zob. szerzej: M. Borodziuk, *Zakres kryminalizacji...*, s. 48–49.

⁵¹ J. Kosonoga, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, s. 1423–1424.

⁵² T. Bojarski, *Ochrona świadczeń...*, s. 800.

zmianę konstrukcji przestępstwa niealimentacji⁵³. W założeniu projektodawcy nowelizacja z 2017 roku miała przyczynić się między innymi do umocnienia praw podmiotowych wynikających z gwarancji szczególnej pomocy rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej (art. 71 ust. 1 Konstytucji RP). Poruszono również problematykę charakteru świadczeń z funduszu alimentacyjnego, które mają charakter fakultatywny i nie mogą zastępować pierwszorzędного obowiązku osób zobowiązanych na mocy orzeczenia sądowego, ugody albo innej umowy do alimentacji⁵⁴.

Nie ulega wątpliwości, że prawo karne zapewnia najdalej idącą ochronę prawną dla poszczególnych dóbr prawnych, a jego rolą jest piętnowanie najpoważniejszych czynów naruszających normy prawa. Jednak w kontekście wyzwania, jakim jest niewypełnianie obowiązków alimentacyjnych przez osoby zobowiązane, pojawiają się także głosy, że jest to nieuzasadnione rozciągnięcie odpowiedzialności karnej za zobowiązania o charakterze cywilnoprawnym, a przymus karny nie przyniesie pozytywnego skutku w tym zakresie⁵⁵. Inny głos krytyczny dodaje, że ani mechanizmy restytucyjne przewidziane w innych dziedzinach prawa nie powinny być zastępowane regulacjami prawa karnego, ani prawo karne nie może ograniczać wolności i praw człowieka w sytuacjach, gdy nie jest to konieczne dla ochrony ważnych wartości konstytucyjnych w praworządnym państwie prawnym⁵⁶. Dążenie ustawodawcy do zwiększenia karnoprawnej ochrony rodziny daje się zauważyć w świetle aktualnego brzmienia art. 209 k.k. mimo tego, że przepis po nowelizacji z 2017 roku z jednej strony wprowadził częściową depenalizację, a z drugiej jednak strony rozszerzył zakres kryminalizacji poprzez rezygnację z wcześniejszego zapisu o „uporczywym” uchylaniu się przez sprawcę od wykonania ciążącego na nim obowiązku alimentacyjnego.

Mimo jednak słusznych założeń ustawodawcy nie udało się wyeliminować rozwiązań, które spotkały się z krytyką⁵⁷. Rzecz jasna, trudno oczekiwać, aby w wyniku zmiany unormowań w zakresie kryminalizacji niealimentacji znacznie wzrosła skuteczność wywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego. Pomimo że typizacja przestępstwa niealimentacji w obecnym kształcie wydaje się niewystarczająca i budzi szereg wątpliwości doktryny, to w opinii Prokuratora

⁵³ A. Muszyńska, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, s. 709.

⁵⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 23 marca 2017 r. — *Kodeks karny*, s. 8.

⁵⁵ K. Indeki, *O zasadności wyeliminowania znamienia „uporczywość” z art. 209 k.k.*, [w:] *Artes serviunt vitae sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzczaka z okazji 70. urodzin*, red. R. Olszewski et al., Warszawa-Lódź 2019, s. 608–609.

⁵⁶ M. Małecki, *Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 20, 2016, nr 4, s. 40.

⁵⁷ A. Polińska, *Przestępstwo uchylania się od alimentów po ostatniej nowelizacji*, „Palestra” 2018, nr 5, s. 47.

Generalnego wprowadzenie nowelizacji art. 209 k.k. spowodowało zasadniczy wzrost skuteczności ścigania sprawców tej kategorii przestępstw⁵⁸.

Z punktu widzenia karnoprawnej ochrony rodziny i opieki pozytywnie należy ocenić możliwości, jakie daje wprowadzenie art. 209 § 4 i 5 k.k., to jest obligatoryjnej klauzuli niekaralności oraz odstąpienia od wymierzenia kary. Pomimo bowiem wskazanych wątpliwości co do samej typizacji przestępstwa niealimentacji świadomość niepodlegania karze w przypadkach niektórych sprawców przyczyni się do uiszczenia zaległości alimentacyjnych. Natomiast trudno jednoznacznie stwierdzić, czy założenia projektodawcy wskazane w uzasadnieniu do projektu ustawy nowelizującej art. 209 k.k. zostały zrealizowane. W zakresie tak szeroko określonych celów kluczowe jest bowiem interdyscyplinarne podejście obejmujące wiele dziedzin prawa.

CRIMINALIZATION OF NON-ALIMONY AS AN EXPRESSION OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF THE FAMILY AND CARE

Summary

The article deals with the issues related to the breach of the maintenance obligation, which in Polish criminal law system is referred to as a non-alimony offence. The author points out the changes that have been introduced to Article 209 of the Penal Code on the basis of the amendment dated on March 23rd, 2017. The aim of the legislator was to strengthen the fulfillment of the duty of care by satisfying the material needs of people who are not able to satisfy them on their own. The amendment to the Article 209 of the Penal Code was in principle introduced to constitute a criminal law instrument aimed at satisfying the needs of citizens more fully by ensuring that the protection rights of the entitled persons are provided. The aim of this study is to indicate the problems faced by contemporary criminal law in accordance to the issue of non-alimony and to attempt to evaluate them in terms of goals assumed

Keywords: non-alimony, maintenance obligation, criminal law, article 209 CC, family

BIBLIOGRAFIA

- Bojarski T., *Ochrona świadczeń alimentacyjnych w polskich Kodeksach karnych*, [w:] *Pro dignitate legis et maiestate iustitiae, Księga Jubileuszowa z okazji 70. Rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020, s. 799–822.
- Borodziuk M., *Zakres kryminalizacji przestępstwa niealimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 4, s. 33–51.

⁵⁸ A. Gatuszka-Górska, *Odpowiedź Prokuratury dotycząca art. 209 kk.*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20Prokuratury%20dotycz%C4%85ca%20art.%20209%20kk.pdf> (dostęp: 30.01.2022).

- Goettel M., *Szczególne cechy obowiązku alimentacyjnego rodziców względem dzieci — zagadnienia wybrane*, „Białostockie Studia Prawnicze” 22, 2017, nr 3, s. 19–32.
- Gromek K., *Prawo rodzinne dla sędziów i pełnomocników*, Warszawa 2022.
- Hypś S., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021.
- Hypś S., *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012.
- Indecki K., *O zasadności wyeliminowania znamienia „uporczywość” z art. 209 k.k.*, [w:] *Artes serviunt vitae sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin*, red. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy, Warszawa-Lódź 2019, s. 601–611.
- Kołąkowska-Przełomiec H., *Przestępstwa niealimentacji. Studium kryminalistyczne*, Wrocław 1989.
- Kosonoga J., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020.
- Lachowski J. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020.
- Małecki M., *Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 20, 2016, nr 4, s. 35–61.
- Mozgawa M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2021.
- Mozgawa M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2023.
- Muszyńska A., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Pawliczak J., *Uchylenie się od wykonania zobowiązania alimentacyjnego*, [w:] *Wykonanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*, red. K. Bilewska, D. Krekora-Zajac, Warszawa 2021, s. 381–396.
- Pietrzykowski K., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021.
- Polińska A., *Przestępstwo uchylania się od alimentów po ostatniej nowelizacji*, „Palestra” 2018, nr 5, s. 41–50.
- Szczechowicz K., *Prawnokarna ochrona prawidłowego funkcjonowania rodziny*, „Studia Prawno-ustrojowe” 2019, nr 44, s. 367–380.
- Witczak H., Kawałko A., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2021.